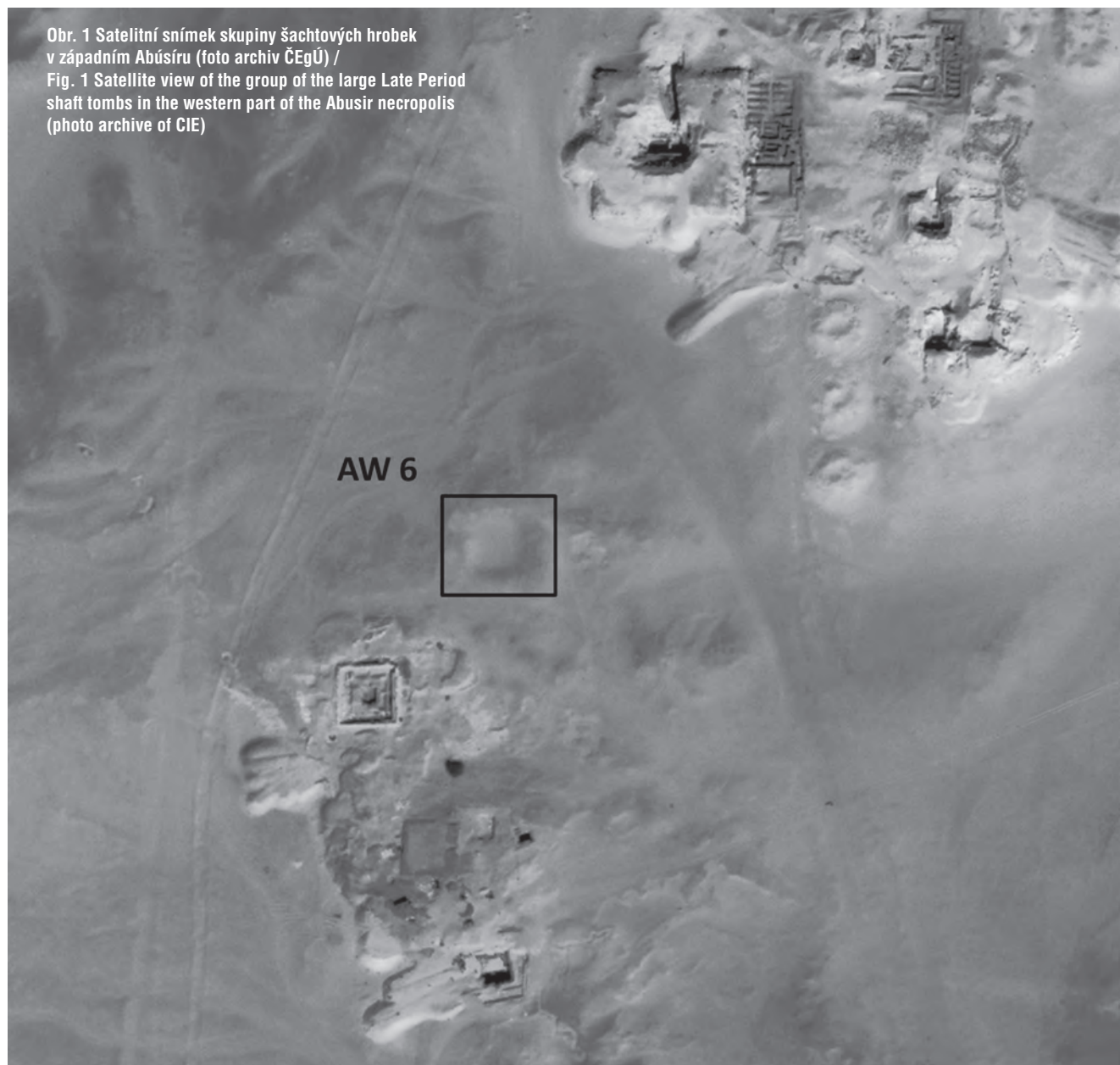

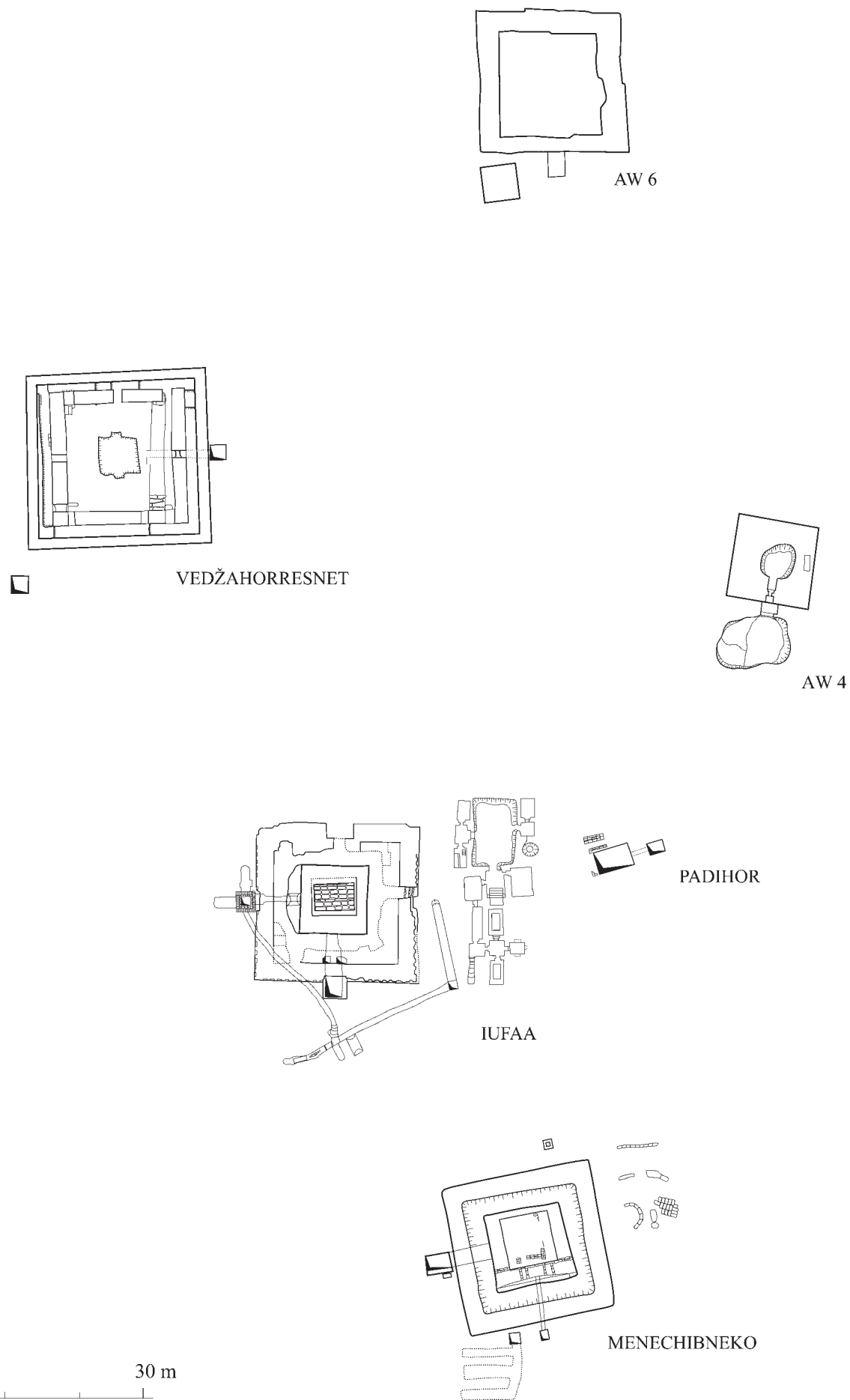
Obr. 1 Satelitní snímek skupiny šachtových hrobek v západním Abúsíru (foto archiv ČEgÚ) /
 Fig. 1 Satellite view of the group of the large Late Period shaft tombs in the western part of the Abusir necropolis (photo archive of CIE)

Další šachtová hrobka v Abúsíru – zatím více otázek než odpovědí (Jarní sezóna 2017 v prostoru velkých šachtových hrobek z poloviny 1. tisíciletí př. Kr. v západním Abúsíru)¹

Ladislav Bareš – Dana Bělohoubková – Renata Landgráfová – Květa Smoláriková

Od poloviny března do konce dubna 2017 pokračoval výzkum ve skupině velkých šachtových hrobek z poloviny 1. tisíciletí př. Kr. ležících v západní části české archeologické koncese v Abúsíru (obr. 1 a 2). Během této doby pokračovalo rovněž studium rozsáhlých souborů náboženských textů, které pokrývaly stěny pohřebních komor a sarkofágů v hrobkách kněze lufay a generála Menechibnekona.² Zároveň probíhalo i nezbytné čištění a konzervování bohaté reliéfní výzdoby v těchto pohřebních komorách, které je nutno pravidelně opakovat. V předkládaném příspěvku jsou shrnuty výsledky archeologické práce uskutečněné v uvedeném čase a následně jsou představeny i nálezy keramiky a postup epigrafické dokumentace v hrobkách kněze lufay a generála Menechibnekona.

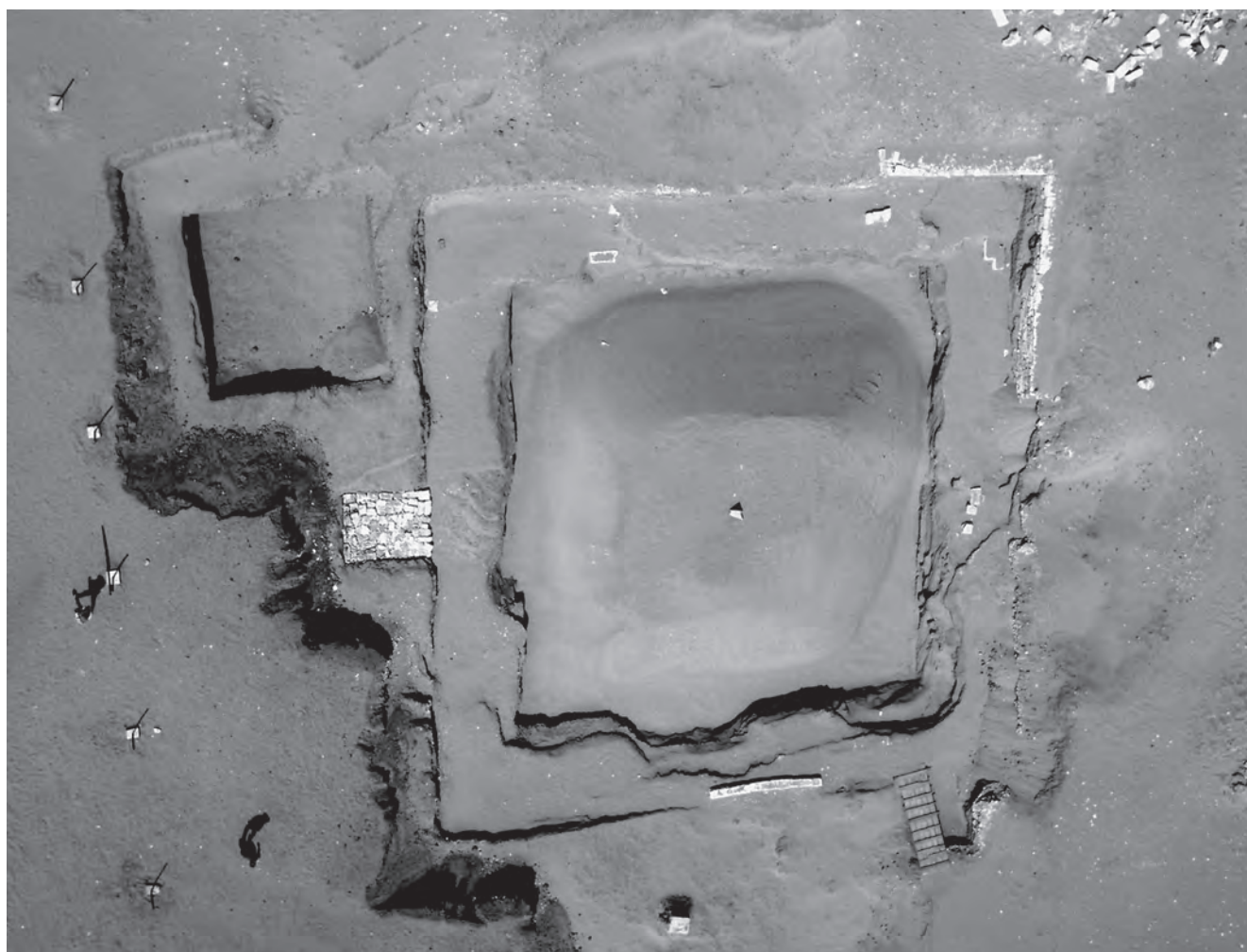

Obr. 2 Plán západního pohřebiště v Abúsíru (kresba K. Smoláriková, L. Vařeková) / Fig. 2 Plan of the Western Field at Abusir (drawing K. Smoláriková, L. Vařeková)

Po dobu několika týdnů pokračovalo i zkoumání další velké šachtové hrobky, pracovníě označené jako AW 6 (viz dále), jejíž současný stav i rozloha byly již zčásti ověřeny krátkými sondami na jaře roku 2015 (Bareš – Bělohoubková 2016). Během března a dubna 2017 byla odkryta celá nadzemní část této hrobky, byla však bohužel téměř zcela zničena již v dávné minulosti (obr. 3).³ Z masivní čtvercové stavby (o délce strany zhruba 19,5 m) se tedy v původní poloze dochovalo jen několik bloků, více či méně poškozených, a ty ležely přímo na upraveném podloží. Na několika místech zůstaly i stopy malty, kterou byly kdysi bloky nejspodnější vrstvy spojeny s podložím (tvořeným stejně jako v ostatních šachtových hrobkách v Abúsíru vrstvami jílovce, arabsky označovaného jako tafla). Pomocí negativních otisků bloků a stop malty lze poměrně přesně zrekonstruovat způsob kladení a rozměry jednotlivých bloků v nejspodnější vrstvě zdiva. Ojedinelé bloky i velké množství větších či menších zlomků, na něž bylo původní zdivo rozbito, svědčí o tom, že celá stavba byla vybudována výlučně z kvalitního jemného bílého vápence, který se dodnes těží na protějším břehu Nilu, v Tuře. Nedá se samozřejmě vyloučit, že tato hrobka byla zcela nebo zčásti vystavěna i z „recyklovaných“ bloků vylámaných ze starších staveb v blízkém okolí, jako je například nedokončený pyramidový komplex faraona 5. dynastie Raneferefa, vzdálený necelých 200 m

severovýchodním směrem, ale zatím tomu nic nenasvědčuje (viz také Bareš 2000).

Ani po odkrytí celé nadzemní části hrobky se mezi tisíci zlomky bílého vápence nepodařilo najít nic, co by umožňovalo určit jméno jejího původního majitele. Pro označování této hrobky nám tedy stále zbývá pouze kód AW 6, který ji identifikuje jako v pořadí šestou zkoumanou stavbu v západní části pohřebiště (Abusir West). Ze skutečnosti, že veškeré nadzemní zdivo bylo tvořeno kvalitním a i ve starověku vysoce ceněným bílým vápencem a že se jedná o hrobku se zatím největší hlavní šachtou nalezenou na tomto pohřebišti, lze soudit, že majitel hrobky nepochybně náležel k vyšší společenské vrstvě. Svým postavením by mohl odpovídat admirálu a veliteli zahraničních oddílů v egyptské armádě Vedžahorresnetovi (k této osobnosti viz Vachala 1989; Bareš 2003) nebo generálu Menechibnekonovi (Bareš 2009a; Smoláriková 2009), jejichž hrobky leží nedaleko. Ani jeden z mnoha zlomků zdiva však nenesl stopy reliéfní výzdoby, a je tedy velmi pravděpodobné, že tato hrobka zůstala nedokončena. Podle její polohy na pohřebišti se ostatně lze domnívat, že byla nejspíše předposlední nebo poslední velkou hrobkou tohoto typu, která byla na abúsírském pohřebišti vybudována, a to na samém konci vlády egyptské 26. dynastie, tedy těsně předtím, než tuto zemi v roce 525 př. Kr. (nebo

Obr. 3 Celkový pohled na hrobku AW 6 v závěru výkopové sezóny 2017 (snímek pořízený pomocí draka, foto V. Brůna) / Fig. 3 General view of tomb AW 6 at the end of the excavation season (photographed from a kite, photo V. Brůna)

Obr. 4 Podstavec stély nalezený u severní stěny hrobky AW 6 (foto L. Bareš) / Fig. 4 Base of a stela found in front of the northern facade of tomb AW 6 (photo L. Bareš)

už 527? př. Kr.)⁴ dobyla vojska perského velkokrále Kambudžiji (řecky Kambýse). Pokud jde o nadzemní část, stihli tak její stavitelé dokončit už jen hrubou stavbu. Soudě podle velkého množství vápencových úštěpků, musela přesto působit majestátním dojmem.

Podzemí této hrobky zůstává zatím zcela neprozkoumáno a o jeho uspořádání lze jen spekulovat. Podobně jako v dalších hrobkách tohoto typu vyplňuje téměř celý vnitřní prostor velká hlavní šachta (zde o rozměrech přibližně 14 × 14 m), na jejímž dně by se měla nacházet vlastní pohřební komora, samozřejmě pokud její stavba byla dokončena nebo alespoň zahájena. Již v roce 2015 byla v ose jižní stěny hrobky AW 6 odkryta menší šachta (2,70 × 2,16 m), která přiléhala k vnějšímu líci zdí nadzemní části této hrobkové struktury (Bareš – Bělohoubková 2016: 4). Podobné šachty, které vedly k pohřební komoře umístěné v hloubce 15–20 m, byly odkryty i v nedalekých a zřejmě jen o něco málo starších hrobkách kněze lufay (Bareš – Smoláriková 2008: 68–71) a generála Menechibnekona (Bareš – Smoláriková 2011: 66–68). V obou těchto stavbách však vstup přímo do pohřební komory zajišťovala ještě další, mnohem menší šachta (u lufay ležící na západě a u Menechibnekona na jihu), z jejíhož dna vedla směrem k pohřební komoře krátká vodorovná chodbička. Nalezení takové malé šachty by nám umožnilo určit, kde leží vstup do případné pohřební komory, a protože mumie majitele byla v těchto hrobkách ukládána vždy nohama ke vstupu, i její orientaci. Kdybychom se dostali na dno této malé šachty, znali bychom i hloubku, v jaké leží pohřební komora. V poměrně širokém okolí nadzemní části hrobky však taková malá vstupní šachta objevena nebyla. Je

tedy otázkou, zda byla u této hrobky vůbec vyhloubena. A pokud tomu tak nebylo, bude třeba zjistit, jakým způsobem byla mumie majitele hrobky dopravena do pohřební komory, tedy byl-li zde vůbec pohřben a hrobka nezůstala prázdná. Posloužila k tomu zmíněná větší šachta před středem jižní stěny, která mohla být spojena se dnem velké hlavní šachty? Nebo velká hlavní šachta zůstala otevřená až do okamžiku pohřbu (jako tomu bylo v lufaově hrobce, viz Bareš – Smoláriková 2008: 49) a byla zasypána teprve dodatečně?

Celá hlavní šachta je v současnosti vyplněna světle žlutým pískem, který sem za dlouhé věky navál neustále vanoucí vítr. Zrnka písku, hnaná větrem, vymlela i hluboké rýhy v horní části stěny této velké šachty. Je tedy zřejmé, že tato šachta v minulosti zůstala delší čas otevřená. Mohlo k tomu dojít ještě v době stavby nebo – a to je pravděpodobnější – poté, co ji zcela vyčistili dávní zloději (nejspíše na konci antiky, v 5.–6. století po Kr.). Zda byla jejich snaha korunována úspěchem (jako v Menechibnekonově hrobce) nebo je odradily padající stěny šachty (jako v lufaově hrobce), nevíme; je ostatně možné, že na dně šachty nenašli ani pohřební komoru, ani mumii jejího vlastníka.

Během výzkumu se však podařilo odkrýt přinejmenším jeden doklad naznačující, že hrobka AW 6 byla skutečně použita pro pohřeb svého majitele. Již v roce 2015 byly zhruba ve středu západní, jižní a východní stěny nadzemní části hrobky nalezeny hrubě opracované bloky kamene s mělkou obdélníkovou prohlubní na horní straně, které pravděpodobně sloužily jako základna pro umístění sochy nebo stély (Bareš – Bělohoubková 2016: 4–6). Tuto domněnku potvrdil objev podobného bloku (o rozměrech 50 × 32 cm a výšce 24 cm) odkrytého před severní stěnou původního ohrazení (obr. 4). Tento blok byl pevně spojen s podložím, a ležel tedy v původní poloze. Svou delší stranou byl orientován rovnoběžně se stěnou ohrazení a je pravděpodobné, že na jeho horní stěně původně stála (nebo aspoň měla stát) kamenná stéla, možná i se jménem a tituly zemřelého majitele, nebyla však po ní nalezena ani stopa. Podobně, i když mnohem větší stély, z nichž se však dochovalo jen několik zlomků, ostatně stály ve středu vnějšího líce ohrazení nedaleké lufaovy hrobky (Bareš – Smoláriková 2008: 37–38) a možná i u dalších hrobek tohoto typu v Abúsíru.

Při zkoumání nejbližšího okolí nadzemní části hrobky AW 6 se sice nepodařilo najít očekávanou menší šachtu zajišťující přístup k vlastní pohřební komoře, zato se u jejího jihozápadního rohu objevilo ústí další, poměrně velké šachty (obr. 5). Ta leží zhruba ve stejné pozici, v níž je u Menechibnekonovy hrobky umístěna podzemní skrýš se zbytky materiálů a náčiní používaného při mumifikaci tohoto hodnostáře (Smoláriková 2011),⁵ a její rozměry (přibližně 5,5 × 5,5 m) poměrně přesně odpovídají velikosti hlavní šachty v sousední hrobce admirála Vedžahoresneta (Bareš 1999: 49–50), ale její účel si zatím můžeme jen domýšlet. Vzhledem k velikosti této šachty je pravděpodobnější, že spíše než o skrýš mumifikačního materiálu jde o další, možná zcela samostatnou hrobku. Na rozdíl od hlavní šachty hrobky AW 6 je tato šachta u jihozápadního rohu ohrazení zaplněna tmavým kompaktním pískem, a je tedy jisté, že ji starověcí lupiči neobjevili a její původní obsah (byl-li nějaký) zůstal zachován.

Hlavně však má rovné, neerodované stěny a z toho vyplývá, že její ústí bylo otevřeno až naší expedicí.

Nálezy keramiky

Dosavadní nálezy keramiky z objektu AW 6 jsou v porovnání s ostatními šachtovými hrobkami (Smoláriková 2016) překvapivě malé. Příčinu zatím neznáme. Navzdory tomuto kvantitativnímu rozporu se typologický repertoár nezměnil a obsahuje známé tvary egyptské i importované proveniencie (Řecko, Syropalestina) z doby kolem poloviny 1. tisíciletí př. Kr. Obecně se dá říci, že střepy byly vykopány – buď jednotlivě, nebo ve skupinách – z celého prostoru šachtového komplexu, většinou ve značně zvětralém stavu a v sekundární poloze.

Ve vrstvě vátého písku v profilu severní stěny obvodového zdiva byl nalezen zlomek z plecí amfory z Lesbu. Ve vrstvě vápencové drtě v témže profilu džbán se dvěma lištami na hrdle a s lesklým červeným povrchem (Smoláriková 2011: 153, Fig. 213), typickým pro sajskou dobu, a dále okraj zásobnice a fragmenty ze zhruba šesti pochodní se zbytky uhlíků na vnitřní straně (Smoláriková 2008: 202, Fig. 56.30), střepy misek a džbánů, všechny značně zvětralé a pokryté vrstvou bílého sintru. V prostoru východně od jižní šachty se nacházela koncentrace keramiky obsahující střepy leštěného pohárku s malými pūkulatými uchy, dna džbánů s podobnou úpravou povrchu (Smoláriková 2008: 186, Fig. 49.X), horní část ucha chijské amfory s tmavě červeným vertikálním pruhem ve

středu ucha, množství fragmentů evidentně používaných pochodní, dva střepy z tzv. torpédovitého džbánu (*torpedo jar*) syropalestinského původu (Holladay 1982: 105, Fig. 14.6) a tucet střepů z těla egyptské amfory. V prostoru západně od jižní šachty (v blízkosti jihozápadního rohu původního obvodového zdiva) byly odkryty střepy z chijské amfory včetně typicky zdobeného ucha (Smoláriková 2008: 188, Fig. 51.56), okraj amfory pravděpodobně z Nové říše, střepy z těla egyptské amfory, asi 10 silně zvětralých zlomků torpédovitého džbánu a horní část koptského džbánu s povrchem pokrytým vrstvou bílého slípu. Pozoruhodný je nález tzv. stavební keramiky – obvykle je to sekundárně použité dno amfory vyplněné sádrovou maltou a vápencovou drtí, používané při dokončovacích stavebních pracích (Smoláriková 2014: 3); podobné nálezy pocházejí z lufaovy pohřební komory, ale i z Vedžahorresnetovy a Menechibnekonovy hrobky. V jednotlivých vrstvách cihlového ohniště, situovaného nedaleko středu východního obvodového zdiva (obr. 6), jsme identifikovali převážně drobné střepy různé silnostěnné i tenkostěnné červené leštěné egyptské keramiky, ale i menší fragmenty amfory z Lesbu.

I po dvou výkopových sezónách tedy zkoumání velké šachtové hrobky AW 6 přineslo prozatím více otázek a možných hypotéz než definitivních odpovědí. Doufejme, že ty odhalí budoucí výzkum, předběžně plánovaný na rok 2019. To by měla být prozkoumána šachta přiléhající k jihozápadnímu rohu struktury AW 6 a podle možnosti ověřena i hloubka malé šachty ležící v ose jižní

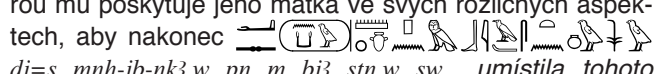
Obr. 5 Ústí šachty u jihozápadního rohu hrobky AW 6, za ní leží pískový kužel nad ústím hlavní šachty (foto L. Bareš) / Fig. 5 Upper part of a smaller shaft situated close to the south-west corner of tomb AW 6, with its central shaft behind (photo L. Bareš)

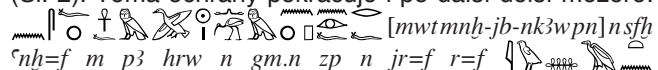
Obr. 6 Detail ohniště před východní stěnou hrobky AW 6 (foto K. Smoláriková) / Fig. 6 Fireplace in front of the eastern facade of tomb AW 6 (photo K. Smoláriková)

stěny AW 6, případně i spojení této malé šachty s hlavní šachtou celé hrobky. Teprve po odstranění podstatné části zásypu hlavní šachty však bude možné s určitostí říci, zda byla hrobka AW 6 skutečně použita k pohřbení svého majitele; k tomu ale pravděpodobně dojde až v dalších letech.

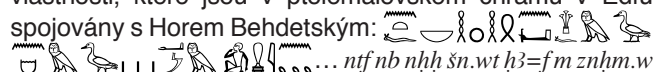
Epigrafická dokumentace v hrobkách kněze Iufay a generála Menechibnekona

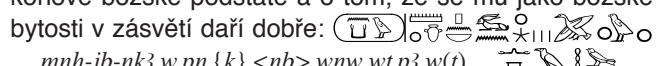
Zároveň s archeologickými pracemi na objektu AW 6 pokračovala také dokumentace a zpracování textů v hrobkách kněze Iufay a generála Menechibnekona. V aktuální sezóně se práce soustředily zejména na poslední kontroly textů v Menechibnekonově hrobce, jejichž publikace je plánována na rok 2018. Většinu textů v hrobce se identifikovat podařilo, veškerým pokusům o identifikaci však nadále odolávají (fragmentární) texty na víku vnějšího sarkofágu (obr. 7). V nich se Menechibneko ztotožňuje s bohy Reem a Horem a texty se soustřeďují zejména na jeho ochranu. Některé pasáže připomínají rozličné zásvětní skladby známé z Textů pyramid, Textů rakví či Knihy mrtvých, žádným však neodpovídají úplně. Úvod popisuje Menechibnekona jako vycházející slunce: „Menechibneko je Re, který vyšel z (bohyně nebes) Nuty poté, co jej jeho matka znovu porodila. Po jeho pravém i levém boku se nachází (sluneční) pavián“ (Sl. 1*¹; Erman – Grapow 1926: 464, 9–12; Leitz 2002: 807; Wilson 1997: 320). Tento text popisuje jednu z ikonických egyptských scén slunce vycházejícího na východním obzoru za křiku obvykle čtyř paviánů, kterou známe například z oblouku východní stěny v pohřební komoře nedaleké Iufaoovy hrobky (Landgráfová – Janák 2016: 65–66). Menechibnekonův text se dále soustřeďuje na ochranu, kterou mu poskytuje jeho matka ve svých rozličných aspektech, aby nakonec „umístila tohoto

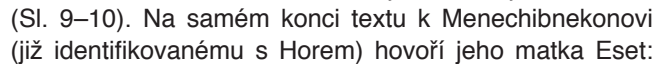
Menechibnekona na nebeskou klenbu, aby byl povznesen“ (Sl. 2). Téma ochrany pokračuje i po další delší mezeře:

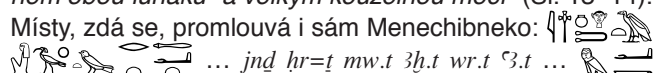
 ... jw s3 mw.t n mnh-jb-nk3.w pn m s3 jwf=f r(w)d.w, „[Tento Menechibneko] včera [zemřel], ale dnes žije, nenastane okamžik, kdy bude (jeho nepřítel) jednat proti němu. ... Ochrana matky tohoto Menechibnekona je ochranou jeho pevného masa“ (Sl. 4–5).

Další část textu zmiňuje kromě ochrany také Menechibnekonův božský charakter:

„On je pán věčnosti, jeho dvořanstvo, jež jej následuje, je početnější než sarančata“ a polyká hroznovou šťávu [a žvýká hroznové víno.] ... On je ba v den krveprolití na nebesích. Jeho pravé jméno (nikdo) nezná, jeho pravé jméno (nikdo) nezná“ (Sl. 8–9). I následující část textu hovoří o Menechibnekonově božské podstatě a o tom, že se mu jako božské bytosti v zásvětí daří dobře:

„Tento Menechibneko je pán prastarých hodin.“⁷ ... Není znavený a není vyčerpaný. Nepřítel, smrt, se neuhnázil v jeho srdci ib, v jeho srdci hati,⁸ neboť v každém z jeho údů <je kouzlo>...“ (Sl. 9–10). Na samém konci textu k Menechibnekonovi (již identifikovanému s Horem) hovoří jeho matka Eset:

„Hle, přišla jsem, abych tě chránila a abych vykonávala tvou ochranu. Jsem tvá matka, věducí. ... Vybav se, neboť jsi byl jmenován pá-nem obou lůňáků⁹ a velkým kouzelnou mocí“ (Sl. 13–14). Místy, zdá se, promlouvá i sám Menechibneko: „Bud' pozdravena, velká a mocná matka! ... Hle, zmocnil jsem se zeleného amuletu, který byl odřát od mého těla“ (Sl. 14–15).

Ačkoli přesnou paralelu tohoto textu nebylo mimo Abúsír možno dohledat, a text je navíc ve značně fragmentárním stavu (chybí přibližně čtvrtina všech celkem

¹ Sloupce (Sl.) jsou číslovány zprava doleva.

Obr. 7 Text na víku Menekhibnekonova vnějšího sarkofágu (foto M. Frouz) / Fig. 7 Inscribed lid of the outer sarcophagus of Menekhibnekau (photo M. Frouz)

15 sloupců), obsahuje několik charakteristických rysů, které jej řadí mezi texty magické. Velmi typické jsou identifikace Menechibnekona s rozličnými bohy, mytické pasáže (a to zejména pasáže z mýtu o Esetě, magické ochrannitelce svého syna Hora – dítěte, viz např. Borghouts 1978: 34–36, 43–45), přímé řeči adresované Menechibnekonovi a v neposlední řadě přímá zmínka v 15. sloupci, který představuje přípisek identifikující jeho povahu: wd3.w pw nfr jr.t.n 3s.t n z3=s hrw, „Toto je dobré ochranné kouzlo, které Eset udělala pro svého syna Hora“ (Sl. 15).

Zatímco texty v Menechibnekonově pohřební komoře se řadí spíše k těm konzervativnějším a byly voleny především ze standardních souborů Textů pyramid, Textů rakví a Knihy mrtvých, Menechibnekonův sarkofág je v tomto směru inovativnější a pochází ze stejného myšlenkového okruhu jako blízká hrobka kněze lufay, jak je zřejmé i ze skutečnosti, že se hned tři texty z víka Menechibnekonova vnějšího sarkofágu podařilo nalézt na vnějším sarkofágu kněze lufay: text z víka se nachází na východní straně lufaova sarkofágu, tedy za hlavou mumie, text ze západní vnitřní strany Menechibnekonova sarkofágu nalezneme na severní vnější straně lufaova sarkofágu (oba texty se nacházejí po pravém boku mumie), a konečně text z východní vnitřní strany Menechibnekonova sarkofágu byl zapsán i na jižní stranu lufaova sarkofágu (oba texty jsou tedy po levém boku mumie). Abúsír nás nepřestává ohromovat rozsahem a variabilitou textové výzdoby a výzkum lufaových textů bude pokračovat i v následujících sezónách.

Poznámky

- 1 Studie vznikla v rámci programu Univerzity Karlovy Progres Q 11 s názvem *Komplexita a resilience. Staroegyptská civilizace v multidisciplinární a multikulturní perspektivě* a rovněž za podpory projektu *Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě*, reg. č. CZ.02.1.01/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.
- 2 K dosavadním studiím textů z lufaovy hrobky viz například Landgráfová – Janák (2016); Míčková (2016).
- 3 Výzkum hrobky AW 6 trval od 18. 3. do 25. 4. 2017. Z české strany se ho účastnili egyptologové Ladislav Bareš, Dana Bělohoubková, Filip Coppens, Jiří Janák, Renata Landgráfová, Nenad Marković, Mohamed Megahed, Diana Míčková, Jana Mynářová, Květa Smoláriková, geoinformatik Vladimír Brůna a konzervátor Martin Dvořák. Ministerstvo pro památky Egypta zastupovali inspektoři Mašhúr Mahmúd Azíz ed-Dín a Marwán Abú Bakr Muhammad, dělníci z Abúsíru a Sakkáry pracovali pod vedením předáků Marzúka Abd el-Wahída a Ahmada Mas'úda. Jim všem patří dík.
- 4 K podrobnější diskusi této problematiky viz Quack (2011).
- 5 Podle představ starých Egyptanů bylo k dosažení věčné blažené existence zemřelého člověka potřeba, aby do hrobky bylo uloženo jeho úplné tělo, tedy i se všemi nástroji a materiály, které byly použity při jeho mumifikaci a na nichž mohly ulpět částičky jeho tkání. K mumifikaci ve starém Egyptě viz Germer (1997), Ikram – Dodson (1998), Ikram (2010).
- 6 Srov. v chrámu v Edfú, 2. registr západní stěny, scéna přinášení nápoje z vinných hroznů: *wnn nb nhh wbn.tj m bhdt šnwt=f h3=f m znhmw hr šzp jht=f hr s'm hrt=f hr šhtp jb=f m jrt-hr*, „Pán věčnosti se zjevil v Behdetu, jeho dvořanstvo za ním je stejně početné

jako sarančata a on přijímá své dary, pojídá své obětiny a uspokojuje své srdce okem Horovým“ (Chassinat 1932: 123, 6–8; <http://aaew.bbaw.de/tla/servlet/GetTextDetails?u=Gast&f=0&l=0&tc=24521&db=0>. Přístupné 4. dubna 2018).

- 7 Zmínka hodin je velmi zajímavá v souvislosti s přítomností vyobrazení denních a nočních hodin na stropě Menechibnekonovy hrobky, viz Bareš (2009b); k tomuto typu scén obecně viz Griffin (2017).
- 8 Egyptané používali dva termíny pro slovo srdce: *h3.tj* znamenalo většinou prostě „srdce“ ve fyzickém smyslu, *jb* bylo „srdce“, ale i „mysl“, „rozum“ či „přání“, tedy srdce jako centrum myšlení, náš „mozek“.
- 9 Jedná se o bohyně Eset a Nebthet, sestry Usirovy.

Literatura:

- Bareš, Ladislav
1999 *The shaft tomb of Udjahorresnet at Abusir*, Praha: Universitas Carolina Pragensis, The Karolinum Press [Abusir IV].
- 2000 „The destruction of the monuments at the necropolis of Abusir“, in: Bárta, Miroslav – Krejčí, Jaromír (eds.). *Abusir and Saqqara in the Year 2000*, Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic, Oriental Institute [Supplementa Archivu Orientálního IX], s. 1–16.
- 2003 „Vedžahorresnet – tradicionalista, pragmatik, nebo zrádce?“, in: Vymazalová, Hana (ed.). *Pražské egyptologické studie, Supplementa*, Praha: Univerzita Karlova, České národní egyptologické centrum, Český egyptologický ústav, s. 81–89.
- 2009a „Abúsír – podzim 2008“, *Pražské egyptologické studie VI*, s. 3–4.
- 2009b „Personifications of the Day- and Night-Hours in the Tomb of Menechibnekau at Abusir – a Preliminary Notice“, in: Maříková Vlčková, Petra – Mynářová, Jana – Tomášek, Martin (eds.). *My Things Changed Things. Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Ages*, Praha: Charles University in Prague, Faculty of Arts – Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague, v.v.i, s. 16–24.
- Bareš, Ladislav – Bělohoubková, Dana
2016 „Objeví se další lufaa? (Jaro 2015 v šachtových hrobkách v Abúsíru)“, *Pražské egyptologické studie XVI*, s. 3–6.
- Bareš, Ladislav – Smoláriková, Květa
2008 *The Shaft Tomb of lufaa – Volume I: Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XVII].
- 2011 *The Shaft Tomb of Menechibnekau – Volume I: Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XXV].
- Borghouts, Joris F.
1978 *Ancient Egyptian magical texts*, Leiden: Brill [Religious texts translations series NISABA 9].
- Erman, Adolf – Grapow, Hermann
1926 *Wörterbuch der aegyptischen Sprache*, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Germer, Renate
1997 *Tajemství mumii*, Praha: Set Out.
- Griffin, Kenneth
2017 „Toward a Better Understanding of the Ritual of the Hours of the Night (Stundenritual)“, in: Pischikova, Elena (ed.). *Tombs of the South Asasif Necropolis. New Discoveries and Research 2012–2014*, Cairo – New York: The American University in Cairo Press, s. 97–134.

- Holladay, John S.
1982 *Cities of the Delta, III: Tell el-Maskhuta. Preliminary Report on the Wadi Tumilat Project 1978–1979*. Malibu: American Research Center in Egypt.
- Chassinat, Émile Gaston
1932 *Le temple d'Edfou*, T. VII, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale [Mémoires publiés par les membres de la mission archéologique française au Caire].
- Ikram, Salima
2010 „Mummification“, in: Dieleman, Jacco – Wendrich, Willeke (eds.). *UCLA Encyclopedia of Egyptology* (<https://escholarship.org/uc/item/0gn7x3ff>. Přístupné 18. června 2018).
- Ikram, Salima – Dodson, Aidan
1998 *The Mummy in Ancient Egypt. Equipping the Dead for Eternity*, London: Thames & Hudson.
- Landgráfová, Renata – Janák, Jiří
2016 „Hadí encyklopedie egyptského kouzelníka: z textů v pohřební komoře kněze lufay v Abúsíru“, *Pražské egyptologické studie XVI*, s. 65–74.
- Leitz, Christian (ed.)
2002 *Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen. Band II c-b*, Leuven – Paris – Dudley, Massachusetts: Peeters [Orientalia Lovaniensia Analecta 111].
- Míčková, Diana
2016 „Slova v čase a prostoru: Z Textů rakví z lufaovy hrobky v Abúsíru“, *Pražské egyptologické studie XVI*, s. 75–81.
- Nyord, Rune
2009 *Breathing Flesh. Conceptions of the Body in the Ancient Egyptian Coffin Texts*, Copenhagen: The Carsten Niebuhr Institute of Ancient Near Eastern Studies, University of Copenhagen – Museum Tusulanum Press [CNI Publications 37].
- Quack, Joachim Fridrich
2011 „Zum Datum der persischen Eroberung Ägyptens unter Kambyses“, *Journal of Egyptian History* 4, s. 228–246.
- Smoláriková, Květa
2008 „Pottery – R“, in: Bareš, Ladislav – Smoláriková, Květa. *The Shaft Tomb of lufaa – Volume I: Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XVII], s. 163–202.
- 2009 „Depozit balzamovačů u Menekhibnekonovy šachtové hrobky“, *Pražské egyptologické studie VI*, s. 5–7.
- 2011 „The embalmer's deposit from the tomb of Menekhibnekau“, in: Bareš, Ladislav – Smoláriková, Květa, *The Shaft Tomb of Menekhibnekau – Volume I: Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XXV], s. 81–163.
- 2014 „Greek Imports Unearthed at the Saite-Persian Cemetery at Abusir“, *Journal of Ancient Egyptian Interconnections* 6/3, s. 3–10 (<https://journals.uair.arizona.edu/index.php/jaei/article/view/18286/18022>. Přístupné 9. června 2018.).
- 2016 „Late Saite – Early Persian Assemblages of Pottery from Abusir“, in: Bader, Bettina – Knoblauch, Christian M. – Köhler, E. Christiana (eds.). *Vienna 2 – Ancient Egyptian Ceramics in the 21st Century. Proceedings of the International Conference held at the University of Vienna, 14th–18th May, 2012*, Leuven: Peeters [Orientalia Lovaniensia Analecta 245], s. 545–555.
- Vachala, Břetislav
1989 „Životopis vrchního lékaře Udžehorresneta“, *Nový Orient* 44/8, s. 248–250.

- Wilson, Penelope
1997 *A Ptolemaic lexikon: a lexicographical study of the texts in the temple of Edfu*, Leuven: Peeters [Orientalia Lovaniensia Analecta 78].

Abstract:

**Another shaft tomb at Abusir – more questions, less answers
(Spring archaeological season of 2017 in the group of the shaft tombs in western Abusir)**

During the spring season of 2017, the study of the texts and relief decoration in the large Late Period shaft tombs of lufaa and Menekhibnekau in the western part of the Abusir necropolis continued. The final publication of the texts from the tomb of Menekhibnekau is planned to appear in 2018. At the same time, the superstructure of another large shaft tomb, dubbed AW 6 and situated to the north-east of the structure of Udjahorresnet, was completely excavated. Originally, it consisted of an enclosure measuring about 19.5 metres square and surrounding a huge central shaft (about 14 m²). On the numerous limestone fragments, no traces of inscriptions or relief decoration have been preserved. A limestone base (originally serving perhaps for a stela) was found in its original position in front of the northern facade of the enclosure; similar bases were unearthed in the centres of the remaining three sides of the original enclosure in 2015. Therefore, the tomb might have been used for the burial of its – as yet anonymous – owner.

In the close vicinity of the original enclosure, no traces of a small shaft were found that would give access to the burial chamber situated at the bottom of the huge central shaft. Rather surprisingly, however, another shaft (measuring 5.5 m²) came to light close to the south-western corner of the enclosure. Judging from its position, it might be either another embalmers' cache or, more probably perhaps, the burial place of a family member (?) of the owner of AW 6.

Abusir – Late Period – shaft tomb – AW 6 – base of a stela – epigraphy – documentation – pottery

Abúsír – Pozdní doba – šachtová hrobka – AW 6 – podstavec stély – epigrafika – dokumentace – keramika

Ladislav Bareš (ladislav.bares@ff.cuni.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Dana Bělohoubková (dana.belohoubkova@ff.cuni.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Renata Landgráfová (renata.landgrava@ff.cuni.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Květa Smoláriková (kveta.smolarikova@ff.cuni.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova